

MUSIQA SAN'ATINING PAYDO BO'LISHI VA TARIXIY TARAQQIYOTI

Chamanova Gulshoda Abduraxmon qizi

Qarshi Davlat Universiteti San'atshunoslik fakulteti

Musika ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada musiqa san'atining paydo bo'lishi, shakllanishi va tarixiy taraqqiyotining asosiy bosqichlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Musika insoniyatning eng qadimiy ma'naviy-madaniy hodisalaridan biri sifatida insonning mehnat faoliyati, marosimlari, diniy tasavvurlari, ijtimoiy hayoti va estetik ehtiyojlari bilan bog'liq holda shakllangan. Maqolada musiqa san'atining ibtidoiy jamiyatdagi dastlabki ko'rinishlari, qadimgi Sharq sivilizatsiyalaridagi rivoji, Qadimgi Yunoniston va Rim musiqa madaniyati, O'rta asrlarda Sharq va G'arb musiqa nazariyasining shakllanishi, Uyg'onish davri, Yangi davr, XIX–XX asrlardagi professional musiqa taraqqiyoti hamda XXI asrda raqamli texnologiyalar ta'sirida yuz berayotgan o'zgarishlar yoritiladi. Shuningdek, Markaziy Osiyo va O'zbekiston hududida musiqa san'atining tarixiy rivojlanishi, maqom, xalq musiqasi, an'anaviy ijrochilik va professional kompozitorlik maktabining shakllanishiga alohida e'tibor qaratiladi. Tadqiqotda musiqa san'atining taraqqiyoti jamiyatning ijtimoiy-madaniy rivoji, ilm-fan, texnologiya va madaniy almashinuv jarayonlari bilan uzviy bog'liq ekanligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: musiqa san'ati, musiqa madaniyati, tarixiy taraqqiyot, qadimgi musiqa, xalq musiqasi, professional musiqa, maqom, Shashmaqom, musiqa nazariyasi, kompozitorlik, ijrochilik, cholg'u, an'anaviy musiqa, o'zbek musiqa san'ati, raqamli musiqa.

Kirish

Musiqa insoniyat madaniyatining eng qadimiy va universal shakllaridan biri hisoblanadi. U insonning ichki kechinmalari, estetik qarashlari, ijtimoiy tajribasi va dunyo haqidagi tasavvurlarini tovushlar, ritm, ohang va musiqiy obrazlar orqali ifodalash imkonini beradi. Insoniyat tarixida musiqa nafaqat ko'ngilochar yoki estetik hodisa, balki marosim, diniy e'tiqod, mehnat, tarbiya, kommunikatsiya va ijtimoiy birlashuv vositasi sifatida ham muhim vazifalarni bajargan.

Musiqa san'atining qachon va qanday sharoitda paydo bo'lganligi masalasi musiqashunoslik, antropologiya, arxeologiya va madaniyatshunoslikning murakkab masalalaridan biridir. Yozma manbalar paydo bo'lishidan ancha oldin inson tovush, ritm va ovozdan turli maqsadlarda foydalangan. Shu sababli musiqa tarixining eng qadimgi davrlarini o'rganishda arxeologik topilmalar, qadimgi tasviriy san'at namunalaridagi cholg'u tasvirlari, yozma manbalar, xalq og'zaki ijodi hamda an'anaviy musiqa shakllarini qiyosiy o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Musiqa taraqqiyotining dastlabki bosqichlarida insonning o'z ovozi bilan foydalanishi asosiy vosita bo'lgan. Tabiatdagi tovushlarga taqlid qilish, jamoaviy mehnat vaqtida ritmik

harakatlarni muvofiqlashtirish, ov va diniy marosimlarda ma'lum tovushlardan foydalanish keyinchalik musiqiy ifodaning shakllanishiga zamin yaratgan. Vaqt o'tishi bilan tovushlarning baland-pastligi, davomiyligi va ritmik takrorlanishi ongli ravishda tashkil etila boshlagan.

Musiqqa tarixining rivojlanishida cholg'u asboblarining paydo bo'lishi ham muhim burilish yasadi. Dastlab oddiy tabiiy materiallardan tayyorlangan urma, puflama va torli asboblar keyinchalik takomillashib, muayyan tovush qatorlarini ifodalash imkonini berdi. Bu esa ijrochilik texnikasi va musiqiy tafakkurning rivojlanishiga olib keldi.

Sharq va G'arb musiqqa an'analarning rivojlanishi tarixiy jihatdan turlicha yo'nalishlarda kechgan bo'lsa-da, ularning umumiy jihati shundaki, musiqqa doimo jamiyatning ma'naviy hayoti bilan bog'liq bo'lgan. O'rta asrlarda Sharq allomalari musiqqa nazariyasini ilmiy jihatdan tadqiq etgan bo'lsalar, Yevropada musiqqa yozuvi, ko'p ovozli ijrochilik va kompozitorlik maktablari rivojlandi.

Markaziy Osiyo, xususan, hozirgi O'zbekiston hududi ham qadimdan boy musiqqa madaniyatiga ega bo'lgan. Samarqand, Buxoro, Xorazm, Farg'ona va Toshkent kabi tarixiy-madaniy markazlarda turli musiqqa maktablari shakllangan. Keyinchalik maqom san'ati o'zbek musiqqa madaniyatining eng yuksak professional shakllaridan biriga aylandi.

UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, Shashmaqom Markaziy Osiyoning hozirgi O'zbekiston va Tojikiston hududlarini qamrab oluvchi tarixiy makonida o'n asrdan ortiq vaqt davomida rivojlangan klassik musiqqa an'anasidir [1]. 2008-yilda u O'zbekiston va Tojikiston nomidan Insoniyat nomoddiy madaniy merosining Rerezentativ ro'yxatiga kiritilgan [1].

Tadqiqotning maqsadi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi musiqqa san'atining paydo bo'lishi va tarixiy taraqqiyotining asosiy bosqichlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, turli tarixiy davrlarda uning funksiyasi, mazmuni va shakllarida yuz bergan o'zgarishlarni aniqlash hamda o'zbek musiqqa madaniyatining umumjahon musiqqa tarixidagi o'rnini yoritishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- musiqqa san'atining kelib chiqishi haqidagi asosiy ilmiy qarashlarni tahlil qilish;
- qadimgi jamiyatda musiqaning dastlabki funksiyalarini aniqlash;
- qadimgi sivilizatsiyalarda musiqqa taraqqiyotini ko'rib chiqish;
- Sharq va G'arb musiqqa nazariyasining rivojlanish xususiyatlarini tahlil qilish;
- Markaziy Osiyoda musiqqa madaniyatining shakllanishini o'rganish;
- maqom san'atining tarixiy-madaniy ahamiyatini yoritish;
- o'zbek xalq va professional musiqqa san'atining taraqqiyot bosqichlarini aniqlash;
- zamonaviy texnologiyalarning musiqqa san'atiga ta'sirini tahlil qilish.

Tadqiqot metodlari

Maqolada tarixiy-qiyosiy, tizimli tahlil, manbashunoslik, retrospektiv va madaniyatshunoslik metodlaridan foydalanildi. Musiqqa san'atining turli tarixiy bosqichlari o'zaro qiyoslangan va ularning umumiy hamda o'ziga xos jihatlari aniqlangan.

ASOSIY QISM

Musiqaning kelib chiqishi insoniyatning eng qadimgi tarixiy bosqichlari bilan bog'liq. Biroq uning aniq paydo bo'lish vaqtini belgilash qiyin, chunki musiqaning dastlabki shakllari yozib qoldirilmagan.

Musika kelib chiqishi haqidagi nazariyalarda uning tabiatga taqlid qilish, inson hissiyotlarini ifodalash, mehnat jarayonini muvofiqlashtirish, aloqa vositasi va marosimlar bilan bog'liqligi kabi omillar ko'rsatiladi.

Inson ovozi musika yaratishning eng qadimgi vositasi bo'lgan. Inson quvonch, qo'rquv, qayg'u, hayajon kabi holatlarini ovoz orqali ifodalagan. Keyinchalik ma'lum ohanglarning takrorlanishi musiqiy intonatsiyalarning shakllanishiga olib kelgan.

Jamoaviy mehnat jarayonida bir xil harakatlarning ritmik takrorlanishi ham musika taraqqiyotiga ta'sir ko'rsatgan. Ritm mehnat jarayonini muvofiqlashtirish va jamoa a'zolarini birlashtirish vazifasini bajargan.

Marosimlar ham musika shakllanishining muhim manbalaridan biri bo'lgan. Qadimgi inson tabiat hodisalarini tushuntirishga intilgan va turli marosimlarda ritmik harakat, qo'shiq va raqslardan foydalangan.

Demak, dastlabki musika inson hayotining turli sohalaridan ajralmagan. U mehnat, marosim, raqs, diniy tasavvur va ijtimoiy muloqot bilan birgalikda mavjud bo'lgan.

Musika san'ati taraqqiyotining muhim bosqichlaridan biri cholg'u asboblarning paydo bo'lishidir. Inson tabiatdagi turli materiallardan tovush chiqarish imkoniyatlarini kuzatgan. Yog'och, suyak, qamish, tosh, hayvon terisi va ichaklari kabi materiallardan dastlabki cholg'ular yaratilgan.

Cholg'ularni shartli ravishda uch asosiy guruhga ajratish mumkin:

1. urma cholg'ular;
2. puflama cholg'ular;
3. torli cholg'ular.

Urma cholg'ular ritmik asosni yaratishda, puflama cholg'ular signal va marosimlarda, torli cholg'ular esa melodik ifodani kengaytirishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan.

Cholg'u asboblarning takomillashuvi bilan insonning tovush balandligi, ritm va ohang haqidagi tasavvurlari ham kengaydi. Bu jarayon keyinchalik musika nazariyasining shakllanishiga zamin yaratdi.

Qadimgi Misr, Mesopotamiya, Hindiston, Xitoy va Eron kabi sivilizatsiyalarda musika yuqori darajada rivojlangan madaniy hodisa bo'lgan.

Mesopotamiyada musika diniy marosimlar va saroy hayoti bilan bog'liq edi. Qadimgi tasvirlarda lira va arfa kabi cholg'ular uchraydi.

Misrda musika ibodatxonalar, saroylar, bayramlar va marosimlarda ijro etilgan. Torli, puflama va urma cholg'ularidan foydalanilgan.

Qadimgi Xitoyda musika davlat va axloqiy tartib bilan bog'langan. Konfutsiy an'anasida musika insonning axloqiy tarbiyasi va jamiyatdagi uyg'unlikni ta'minlovchi vositalardan biri sifatida qaralgan.

Hindiston musiqa madaniyatida esa keyinchalik raga va tala tizimlari rivojlandi. Musiqa diniy, falsafiy va estetik qarashlar bilan uzviy bog'liq bo'lib qoldi.

Shunday qilib, qadimgi Sharq musiqa madaniyatlari keyingi jahon musiqa tarixining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatgan.

Qadimgi Yunonistonda musiqa falsafa, ta'lim va tarbiya bilan chambarchas bog'langan. Yunon mutafakkirlari musiqaning inson ruhiyatiga ta'sirini alohida o'rgangan.

Pifagor maktabi tovushlar orasidagi matematik nisbatlarni tadqiq qilgan. Bu yondashuv musiqa va matematika o'rtasidagi bog'liqlikni nazariy jihatdan asoslashga xizmat qilgan.

Yunonistonda lira, kithara va aulos kabi cholg'ular keng qo'llangan. Musiqa teatr, diniy marosim, bayram va ta'lim jarayonlarining tarkibiy qismi bo'lgan.

Qadimgi yunonlarning musiqa haqidagi qarashlari keyinchalik Yevropa musiqa nazariyasining rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

O'rta asrlar Sharq musiqa tarixida nazariy tafakkurning yuksalish davri bo'ldi. Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Safiuddin Urmaviy va Abdulqodir Marog'iy kabi olimlar musiqa nazariyasi va amaliyotini tadqiq etdilar.

Abu Nasr Forobiyning "Kitab al-musiqa al-kabir" asari musiqa nazariyasining muhim manbalaridan hisoblanadi. Encyclopaedia Iranica ma'lumotiga ko'ra, asarda tovush, intervallar, melodik va ritmik tizimlar hamda musiqa cholg'ularining tuzilishi va ularda nazariy tovush tizimlarini amalga oshirish masalalari batafsil ko'rib chiqilgan [2].

Bu jihat Forobiy merosining nafaqat falsafiy, balki amaliy musiqashunoslik uchun ham muhimligini ko'rsatadi.

Ibn Sino ham tovush, ohang, ritm va musiqaning inson ruhiyatiga ta'siri masalalariga e'tibor qaratgan.

Shunday qilib, O'rta asr Sharq musiqashunosligi musiqani faqat amaliy san'at sifatida emas, balki ilmiy tadqiqot obyekti sifatida ham o'rgangan.

Markaziy Osiyo geografik jihatdan Sharq va G'arb madaniyatlari chorrahasida joylashgani sababli bu hududda turli musiqa an'alarining o'zaro ta'siri yuz bergan.

Buyuk Ipak yo'li orqali turli xalqlarning cholg'ulari, ijro usullari va musiqiy qarashlari almashib turgan. Shahar madaniyatining rivojlanishi professional sozanda va xonandalar qatlamining shakllanishiga imkon yaratgan.

Buxoro, Samarqand, Xorazm va Farg'ona kabi hududlarda o'ziga xos musiqiy an'alar rivojlangan. Ayniqsa saroy va shahar musiqa muhitlarida murakkab ijrochilik shakllari yuzaga kelgan.

Markaziy Osiyo musiqa madaniyatining muhim xususiyati og'zaki-an'anaviy uzatish tizimining kuchliligi bo'lgan. Ustoz-shogird an'anasi orqali ijro uslublari, repertuar va nazariy bilimlar avloddan-avlodga yetkazilgan.

O'zbek musiqa tarixini maqom san'atisiz tasavvur qilish qiyin. Maqom murakkab melodik, ritmik va shakliy tizimga ega bo'lgan professional musiqa an'anasi sifatida shakllangan.

Shashmaqom Markaziy Osiyoning mumtoz musiqa an'analaridan biri bo'lib, uning tarkibida cholg'u va vokal ijrochiligi uyg'unlashgan. UNESCO Shashmaqomni "olti maqom" ma'nosini anglatuvchi, cholg'u va vokal musiqani birlashtiruvchi an'ana sifatida tavsiflaydi [1].

Shashmaqom ijrochiligi maxsus ustoz-shogird tayyorgarligini talab qilgan. UNESCO materiallarida an'anaviy og'zaki o'qitish tizimi muhim o'rin tutgani, nota yozuvi esa musiqaning faqat asosiy tuzilishini qayd etishga xizmat qilgani qayd etiladi [1].

Maqom san'atida tanbur, doira, nay, g'ijjak va boshqa cholg'ular qo'llanib, ular vokal ijrochilik bilan uyg'unlashgan.

Maqom san'ati orqali o'zbek musiqa tafakkurining murakkab melodik va ritmik imkoniyatlari namoyon bo'lgan.

O'zbek xalq musiqa merosi janr va shakllarning rang-barangligi bilan ajralib turadi. Xalq qo'shiqlari, alla, lapar, yalla, terma, katta ashula, dostonchilik va marosim qo'shiqlari ushbu merosning asosiy qismlarini tashkil qiladi.

Xalq musiqasi avlodlardan avlodga asosan og'zaki ravishda yetkazilgan. Bunda ijrochining individual mahorati katta ahamiyatga ega bo'lgan.

Bir xil xalq kuyining turli ijrochilar tomonidan turlicha talqin qilinishi an'anaviy musiqa uchun xos xususiyatlardan biridir. Bunda ijrochi asosiy musiqiy tuzilmani saqlagan holda ohang, ritm va bezaklarda ma'lum o'zgarishlar kiritishi mumkin.

UNESCOning O'zbekiston bo'yicha nomoddiy madaniy meros ro'yxatida Shashmaqomdan tashqari Katta Ashula va baxshichilik san'ati kabi musiqiy an'analar ham qayd etilgan [3].

Bu holat o'zbek musiqa madaniyatining faqat maqom bilan cheklanib qolmasdan, xalq ijodining turli shakllarini qamrab olishini ko'rsatadi.

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida musiqa madaniyati

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida O'zbekiston hududidagi musiqa madaniyati an'anaviy shakllar asosida rivojlanishda davom etdi. Bu davrda xalq orasida mashhur bo'lgan hofizlar, sozandalar va baxshilar musiqiy merosni saqlash va rivojlantirishda muhim rol o'ynadilar.

Musiqa ustozdan shogirdga o'tish tizimi orqali o'rgatilgan. Ayniqsa maqom ijrochiligida ustozning shaxsiy tajribasi va ijro uslubi shogird shakllanishida katta ahamiyat kasb etgan.

XX asr boshlaridan boshlab musiqa merosini yozib olish, notaga tushirish va ilmiy o'rganish jarayoni kuchaydi.

Bu jarayon keyinchalik o'zbek professional musiqa maktabining shakllanishiga zamin yaratdi.

O'zbek musiqa tarixida Yunus Rajabiyning faoliyati alohida ahamiyatga ega. U sozanda, xonanda, bastakor va musiqiy meros tadqiqotchisi sifatida xalq musiqa boyliklarini to'plash va targ'ib qilishga katta hissa qo'shgan.

Ziyonetda e'lon qilingan biografik manbaga ko'ra, Yunus Rajabiy 1897-yilda Toshkentda tug'ilgan va yoshligidan dutor hamda boshqa cholg'ularni o'rgangan. U Mulla To'ychi

Toshmuhamedov va boshqa mashhur san'atkorlardan maqom va xalq qo'shiqlarini o'rgangan [4].

Rajabiy xalq musiqa merosini notaga tushirish va nashr etishda katta ishlarni amalga oshirdi. Manbada 1955-yilda "O'zbek xalq musiqasi"ning birinchi jildi nashr etilgani, keyinchalik 1960–1970-yillarda "Shashmaqom"ning olti jildligi chop etilgani qayd etiladi [4].

Uning faoliyati natijasida ko'plab musiqiy namunalarni yozib olish, ilmiy va amaliy muomalaga kiritish hamda keyingi avlodga yetkazish imkoniyati kengaydi.

1959-yilda O'zbekiston radiosi qoshida Yunus Rajabiy rahbarligida maqomchilar ansambli tashkil etilgani haqidagi ma'lumotlar ham o'zbek maqom ijrochiligi tarixida muhim o'rin tutadi [5].

XX asrda professional musiqa san'atining rivojlanishi

XX asr O'zbekiston musiqa madaniyatida yangi bosqichni boshlab berdi. Musiqa ta'lim muassasalari, ijodiy tashkilotlar, ansambllar, orkestrlar va professional sahna san'ati shakllandi.

An'anaviy xalq musiqasi bilan bir qatorda opera, balet, simfonik musiqa, kamer musiqa va boshqa akademik janrlar rivojlandi.

Musiqa ta'limining institutsional shakllanishi ijrochilarni tizimli tayyorlashga imkon berdi. Nota savodxonligi, musiqa nazariyasi, kompozitsiya va ijrochilik fanlari professional ta'lim tizimining asosiy yo'nalishlariga aylandi.

Shu bilan birga, milliy musiqa an'alarini professional kompozitorlik bilan uyg'unlashtirish jarayoni ham kuchaydi.

XX asr oxirida musiqa texnologiyalarining rivojlanishi

XX asrning ikkinchi yarmida radio, televideniye, ovoz yozish studiyalari va magnit tasma texnologiyalarining keng tarqalishi musiqa san'atining rivojiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Avval musiqa asosan jonli ijro orqali tarqalgan bo'lsa, ovoz yozish texnologiyalari uni saqlash va qayta tinglash imkonini berdi.

Radio va televideniye esa mahalliy ijrochilarning katta auditoriyaga chiqishiga imkon yaratdi. Natijada musiqa iste'molining shakli o'zgardi.

O'zbekistonda ham maqom, xalq qo'shiqlari, estrada va professional musiqa namunalarning radio va televideniye orqali tarqatilishi ularning ommalashuviga xizmat qildi.

Mustaqillik davrida milliy musiqa merosiga e'tibor

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, milliy madaniy merosni o'rganish va targ'ib qilishga katta e'tibor qaratildi. Musiqa sohasida ham maqom, baxshichilik, xalq qo'shiqlari va an'anaviy ijrochilikni asrash bo'yicha ishlar olib borildi.

UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonning nomoddiy madaniy merosi ro'yxatida Shashmaqom 2008-yilda, Katta Ashula 2009-yilda, baxshichilik san'ati esa 2021-yilda Reprezentativ ro'yxatga kiritilgan [3].

Shashmaqomni asrash bo'yicha UNESCO loyihalarida an'anaviy cholg'u yasash, ustozshogird ta'limi, arxivlar yaratish, ilmiy tadqiqotlar va audio yozuvlarni saqlash kabi yo'nalishlarga e'tibor qaratilgan [1].

Bu jarayon milliy musiqa merosining xalqaro miqyosda tan olinishi va ilmiy tadqiq etilishiga xizmat qilmoqda.

XXI asrda musiqa san'ati va raqamli texnologiyalar

XXI asrda musiqa san'ati raqamli texnologiyalar bilan chambarchas bog'lanib bormoqda. Kompyuter dasturlari yordamida musiqa yaratish, yozib olish, tahrirlash va qayta ishlash imkoniyatlari sezilarli darajada kengaydi.

Raqamli platformalar orqali musiqiy asarlarni dunyoning turli hududlariga qisqa vaqt ichida tarqatish mumkin. Bu jarayon ijrochilar va kompozitorlarning auditoriyasini kengaytirmoqda.

Biroq raqamli muhit musiqa san'ati oldiga yangi muammolarni ham qo'ymoqda. Xususan, an'anaviy ijrochilik uslublarining standartlashuvi, qisqa formatdagi musiqiy mahsulotlarning ko'payishi va ommaviy didning o'zgarishi an'anaviy musiqa merosining rivojiga ta'sir ko'rsatmoqda.

Shuning uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalanish bilan birga, tarixiy musiqa merosining asl ijro uslublarini ilmiy hujjatlashtirish va saqlash muhimdir.

Tarixiy taraqqiyot jarayonida musiqa turli funksiyalarni bajargan.

1. Estetik funksiya.

Musiqa insonda go'zallik va badiiy zavq tuyg'usini shakllantiradi.

2. Tarbiyaviy funksiya.

Musiqa insonning ma'naviy dunyosi va estetik didini rivojlantirishga xizmat qiladi.

3. Kommunikativ funksiya.

Musiqa turli xalqlar va avlodlar o'rtasida madaniy muloqot vositasi bo'la oladi.

4. Ijtimoiy funksiya.

Qo'shiq va musiqiy marosimlar jamoani birlashtirish va umumiy qadriyatlarni ifodalashga xizmat qiladi.

5. Tarixiy-xotiraviy funksiya.

Xalq musiqasi muayyan xalqning tarixiy tajribasi va madaniy xotirasini saqlaydi.

Shu sababli musiqa san'atini faqat estetik hodisa sifatida emas, balki jamiyatning tarixiy va madaniy rivojlanishini aks ettiruvchi muhim ijtimoiy hodisa sifatida o'rganish lozim.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Olib borilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, musiqa san'atining tarixiy taraqqiyoti bir necha asosiy bosqichlardan iborat bo'lgan.

Birinchi bosqichda musiqa insonning tabiiy ovozi, ritmik harakatlari va marosimlari bilan bog'liq bo'lgan.

Ikkinchi bosqichda cholg'u asboblarning yaratilishi musiqiy ifoda imkoniyatlarini kengaytirgan.

Uchinchi bosqichda qadimgi sivilizatsiyalarda musiqa mustaqil madaniy tizim sifatida shakllangan.

To'rtinchi bosqichda musiqa nazariyasi va yozuv tizimlari rivojlangan.

Beshinchi bosqichda professional ijrochilik va kompozitorlik maktablari shakllangan.

Oltinchi bosqichda texnik taraqqiyot musiqa yaratish, yozib olish va tarqatish imkoniyatlarini keskin kengaytirgan.

O'zbekiston musiqa madaniyati misolida esa an'anaviy va professional musiqa o'rtasidagi uzviylik alohida ko'zga tashlanadi. Maqom, xalq qo'shiqlari va dostonchilik kabi an'analar zamonaviy professional musiqa bilan turli shakllarda uyg'unlashgan.

Shashmaqomning UNESCO tomonidan xalqaro nomoddiy madaniy meros sifatida e'tirof etilishi uning nafaqat O'zbekiston va Markaziy Osiyo, balki jahon madaniy merosidagi ahamiyatini ham ko'rsatadi [1].

XULOSA

Musiqa san'ati insoniyatning tarixiy taraqqiyoti bilan birgalikda shakllangan va rivojlangan murakkab madaniy hodisadir. Uning dastlabki ko'rinishlari inson ovozi, tabiatga taqlid, mehnat ritmlari, marosimlar va jamoaviy faoliyat bilan bog'liq bo'lgan.

Tarixiy taraqqiyot davomida musiqa oddiy tovush va ritmik shakllardan murakkab professional san'at tizimiga aylandi. Cholg'u asboblarining takomillashuvi, musiqa nazariyasining shakllanishi, nota yozuvining rivojlanishi va professional ta'lim tizimining paydo bo'lishi ushbu jarayonning muhim omillari bo'ldi.

Qadimgi Sharq va Yunoniston musiqa tafakkuri keyingi musiqa nazariyasining rivojiga muhim asos yaratgan bo'lsa, O'rta asrlarda Sharq allomalari musiqani ilmiy jihatdan tadqiq etishga katta hissa qo'shdilar. Forobiyning musiqa nazariyasi va cholg'ular haqidagi qarashlari bunga yaqqol misoldir [2].

Markaziy Osiyo musiqa madaniyati ham uzoq tarixiy taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan. Xalq musiqa ijodiyoti, maqom, dostonchilik va an'anaviy ijrochilik bu hududning boy musiqiy merosini tashkil etadi.

O'zbek musiqa san'atida Shashmaqom alohida o'rin egallaydi. Uning ko'p asrlik tarixga ega ekanligi, ustoz-shogird an'anasi asosida rivojlanganligi va cholg'u hamda vokal ijrochiligini birlashtirishi uning murakkab va yuksak professional an'ana ekanligini ko'rsatadi [1].

XX asrda o'zbek professional musiqa san'atining shakllanishi bilan xalq musiqasi va akademik kompozitorlik an'analari o'rtasida yangi ijodiy aloqalar yuzaga keldi. Yunus Rajabiy kabi ijodkorlarning faoliyati milliy musiqiy merosni to'plash, notaga olish, ijro etish va keyingi avlodlarga yetkazishda katta ahamiyat kasb etdi [4].

XXI asrda raqamli texnologiyalar musiqa san'atining ishlab chiqilishi, tarqatilishi va iste'mol qilinishida yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda. Shu bilan birga, globallashtirish sharoitida milliy musiqa an'analari asrash va ularning asl ijro xususiyatlarini saqlab qolish muhim ilmiy va madaniy vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Umuman olganda, musiqa san'atining tarixiy taraqqiyoti insoniyatning ma'naviy, ijtimoiy, ilmiy va texnologik rivojlanishi bilan uzviy bog'liq. Milliy musiqa merosini chuqur o'rganish, ilmiy hujjatlashtirish, ta'lim tizimiga keng joriy etish va zamonaviy texnologiyalar yordamida targ'ib qilish uning kelajak avlodlarga yetib borishini ta'minlovchi muhim omillardir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. UNESCO. Shashmaqom Music: Intangible Cultural Heritage of Humanity. – Paris: UNESCO, 2008.
2. Encyclopaedia Iranica. Fārābī V. Music. – Encyclopaedia Iranica.
3. UNESCO. Uzbekistan – Intangible Cultural Heritage. – Paris: UNESCO.
4. Rajabiy Yu. Yunus Rajabiy. – Toshkent: Ziyonet elektron kutubxonasi material.
5. Maqom san'ati va Yunus Rajabiy maqomchilar ansambli faoliyati haqida materiallar. – Ziyonet elektron resursi.
6. Forobiy, Abu Nasr. Kitab al-musiqa al-kabir. – Qohira: Dar al-Kutub, 1967.
7. Ibn Sino, Abu Ali. Kitob ash-Shifo. Musiqa bo'limi. – Bayrut: Dar al-Kutub al-Ilmiyya, 1992.
8. Rajabov I. Maqomlar. – Toshkent: San'at, 2006.
9. Matyoqubov O. Maqomot. – Toshkent: Musiqa, 2004.
10. Fitrat A. O'zbek klassik musiqasi va uning tarixi. – Toshkent: Fan, 1993.
11. Rajabiy Yu. O'zbek xalq musiqasi. – Toshkent: Badiiy adabiyot nashriyoti, 1955.
12. Grout D.J., Palisca C.V., Burkholder J.P. A History of Western Music. – New York: W.W. Norton & Company, 2019.
13. Nettl B. The Study of Ethnomusicology: Thirty-Three Discussions. – Urbana: University of Illinois Press, 2015.
14. UNESCO. Safeguarding Shashmaqom: Traditional Music Heritage of Central Asia. – Paris: UNESCO.
15. UNESCO. Intangible Cultural Heritage Lists: Uzbekistan. – Paris: UNESCO.